

Toelichting op het FIM Manifest “*Erfgoed bouwt aan de toekomst*” Bouw je mee?

Afgelopen jaar hebben heel veel Nederlanders hun eigen land ontdekt. Gedwongen door de uitbraak van COVID-19 werden de inwoners van ons land beperkt in hun bewegingsruimte. Maar het ommetje in de eigen buurt, het rondje door het stadspark, de wandeling door het verlaten stadscentrum of het weekenduitje op een prachtig landgoed in de regio, hebben ons mede door deze moeilijke tijd heen geholpen. Want niemand ging wandelen op saaie kantoorparken naast een snelweg of op een verlaten industrieterrein langs het spoor.

Dat Nederland nog steeds rijk is aan erfgoed is te danken aan zorgvuldige eigenaren en aan de solide basis die maatschappelijke organisaties, overheden en vele tienduizenden professionals en vrijwilligers in de afgelopen decennia gezamenlijk hebben opgebouwd. Het publiek-private draagvlak voor monumenten is groot. Deze basisstructuur moet behouden blijven en vraagt om continuïteit en lange termijn-denken. Dit kan het beste door de huidige regelingen voor instandhouding en restauratie voort te zetten en waar urgentie bestaat, deze zelfs te verbeteren en uit te breiden.

De coronaperiode is niet ongemerkt voorbijgegaan aan de erfgoedsector. Vooral monumentenorganisaties die afhankelijk zijn van publieksinkomsten en opbrengsten uit verhuur hebben het zwaar. De Opengestelde Monumentenlening (OML) lenigt veel nood. Maar de overgang naar de periode ná corona vergt evenzeer veel aandacht en geld. De FIM en de erfgoedsector zetten zich in, samen met de overheid en het Nationaal Restauratiefonds, voor het versterken van de weerbaarheid en het weerstandsvermogen van de monumentensector.

Daarbovenop komt er veel af op Nederland. Ons land gaat de aankomende decennia op de schop. Grote transitieopgaven op het gebied van klimaatadaptatie, energietransitie, verduurzaming en woningbouw gaan een grote impact hebben op het uiterlijk van Nederland. De FIM wil ervoor zorgen dat we, ondanks alle veranderingen die komen, blijven leven in een herkenbaar land dat onze geschiedenis en identiteit verbindt aan de toekomst. Daartoe doen we een tiental aanbevelingen die te groeperen zijn in vier hoofdthema's:

1. Zorg voor een solide basis en werk achterstanden weg: aanbevelingen 1, 2, 4 én 5

Afgelopen jaar is de Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (SIM) geëvalueerd. De FIM ziet deze regeling als de ruggengraat van de monumentenzorg. Erfgoed en monumenten vragen om een lange termijnvisie en continuïteit. Voortzetting van de SIM zorgt voor beide. Grootste manco is nu dat het beschikbare budget onvoldoende is om met name hele grote monumenten (zoals grote stadskerken en monumentale landgoederen) structureel te onderhouden. Ook moeten specifieke categorieën monumenten, die nu ‘tussen wal en schip vallen’, toegang krijgen tot de SIM (bijvoorbeeld voormalig pastorieën waarin gewoond wordt, die in eigendom zijn van kerkgenootschappen). Dit vraagt om een verhoging van het SIM-budget en meer geld voor zogenaamde ‘kanjermonumenten’.

De FIM adviseert het Rijk om samen met de provincies een aparte regeling op te zetten met financiering op maat voor restauratie voor onze nationale topmonumenten.

Daarnaast dienen zich nieuwe uitdagingen aan op het gebied van instandhouding en restauratie. Door toenemende weersextremen zal er meer schade aan monumenten ontstaan, zoals wateroverlast op piekmomenten en verzakking vanwege funderingsproblemen, veroorzaakt door droogte en daling van grondwater. Investeer in kennis en middelen, die eigenaren ondersteunen bij een klimaatadaptieve en

toekomstbestendige instandhouding van hun monumenten.

Groen erfgoed – denk aan historische stadsparken en tuinen bij buitenplaatsen of landgoederen en oude parkbossen - hebben steeds meer te lijden onder de gevolgen van klimaatverandering, zoals toenemende droogte, bodemverzakking en wateroverlast door extreme regenval. Zoals blijkt uit het rapport van de Erfgoedinspectie 'Aanhoudend Droog' is de urgentie hoog en dienen gebiedsgerichte oplossingen met stakeholders buiten de erfgoedsector gezocht te worden, zoals waterschappen, terrein beherende organisaties en agrariërs. Op dit vlak is meer inspanning en regie van de overheid nodig, zodat ook het belang van erfgoed wordt meegewogen in het klimaatrobuust maken van regio's. Deze nieuwe uitdagingen voor het groene erfgoed komen bovenop de bestaande achterstand in de reguliere instandhouding van het groene erfgoed, zoals blijkt uit het rapport 'Onderhoudsstaat en onderhoudskosten van groen erfgoed in Nederland' (dec 2016).

De FIM stelt voor om samen met het Rijk een actieplan op te stellen waarin zowel de reguliere achterstand als de toenemende schade door klimaatverandering wordt aangepakt.

Voor de instandhouding van ons erfgoed is vakmanschap essentieel. Vanwege het kleinschalige en specialistische karakter van dit type onderwijs is het gezamenlijk optrekken van overheid en restauratiebranche noodzakelijk. De oprichting en werking van het Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen (NCE) laat zien dat deze gezamenlijke aanpak effect heeft. Investeer ook in kennisontwikkeling over richtlijnen om restauratiekwaliteit in de uitvoering te waarborgen. Continueer de ondersteuning van de Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumenten (ERM).

Op Landgoed Lankheet is het historische vloeiwiedensysteem hersteld en is een waterpark aangelegd om de overlast van droogte tegen te gaan, natuur te herstellen, en het historisch erfgoed voor bezoekers weer beleefbaar te maken. [Foto: nl.wikipedia.org/wiki/Lankheet]

2. Extra inzet op herbestemming en verduurzaming van monumenten: aanbevelingen 7 en 8:

De komende jaren zien veel kerken, kloosters, oude fabrieken en boerderijen zich geconfronteerd met leegstand, met name buiten de Randstad. Dit bedreigt de leefbaarheid in het algemeen en het voortbestaan van dit erfgoed in het bijzonder. Deze beeldbepalende gebouwen zijn belangrijk voor de identiteit van dorpskernen, woonwijken en het buitengebied. Er is blijvende inzet en investering nodig voor

herbestemming van markante monumenten. Verleng daarom het programma Kerkenvisies (“iedere gemeente zijn kerkenvisie”), continueer en verruim de nationale herbestemmingsregeling en verleng de rijksbijdrage aan specifieke fondsen, zoals het Molenfonds en het Boerderijenfonds.

De monumentensector draagt graag haar steentje bij om de afspraken uit het Klimaatakkoord van Parijs te verwezenlijken. Onze ambities zijn neergelegd in de Routekaart Verduurzaming Monumenten. De noodzakelijke energietransitie vraagt om energiebesparing en aanpassingen aan erfgoed om hernieuwbare vormen van energie op te wekken. De technologische ontwikkelingen bieden weliswaar steeds meer mogelijkheden, maar deze mogen niet ten koste gaan van cultuurhistorische waarden. Verduurzaming van monumenten en erfgoed vraagt vaak om duurdere oplossingen op maat; met standaardoplossingen komen we er niet. Denk hierbij ook aan de verduurzaming van historische interieurs, waarvoor tot nu toe nauwelijks aandacht is geweest. Investeer daarom de aankomende jaren extra in kennis en middelen om verduurzaming vanuit bestaande restauratieregelingen te stimuleren en belonen.

De FIM spreekt haar blijvende zorgen uit over de positie van het mobiele erfgoed. Deze categorie valt nog steeds tussen ‘wal en schip’ vanwege het uitblijven van een wettelijke status als monument. Er zijn nu onvoldoende middelen om historische schepen, auto’s, spoorvoertuigen en vliegtuigen duurzaam in stand te houden. In ons manifest pleiten we voor een aparte regeling om het duurzaam onderhoud en gebruik van mobiel erfgoed te stimuleren.

Op het ENKA-terrein in Ede is bij de restauratie van de Westhal extra aandacht besteed aan de verduurzaming van het gebouw en met resultaat: de Westhal is een van de grootste energieleverende rijksmonumenten van Nederland geworden. (Foto: BOEi, Jan van Dalen).

3. Versterk de positie van erfgoed in grote ruimtelijke transitieopgaven: aanbevelingen 6 en 7:

Erfgoed en cultuurhistorie kunnen bijdragen aan oplossingen voor de grote transitieopgaven, zoals klimaatadaptatie, energietransitie en verduurzaming van onze leefomgeving. Het programma Erfgoed Deal maakt voorbeeldstellende klimaatadaptieve, duurzame en erfgoedinclusieve gebiedsontwikkelingen mogelijk. Echter, het budget blijkt te krap, want er zijn meer uitvoeringsrijpe projecten beschikbaar dan er gehonoreerd kunnen worden. Dit betekent dat medeoverheden als gemeenten en provincies de financiering op lokaal niveau rond hebben, maar dat het Rijk niet op nationaal niveau kan ‘matchen’, waardoor deze projecten niet doorgaan: gemiste kansen! De FIM adviseert dit programma te verlengen en het budget te verhogen.

De FIM ondersteunt het pleidooi van vele politieke partijen om de Rijksoverheid weer de regie te laten voeren op de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Gebouwd erfgoed en monumenten dienen goed verankerd te worden in het ruimtelijke beleid. De erfgoedsector stimuleert een hoge kwaliteit van architectuur, stedenbouw en ruimtelijke ontwikkeling, verrijkt met de culturele diversiteit van erfgoed en tradities. Deze waarden dienen voldoende geborgd te worden in de instrumenten van de nieuwe Omgevingswet. Ondersteuning door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed helpt hierbij.

De gemeente Weert transformeert een oud bedrijventerrein naar een hoogwaardig stadspark waarin de geschiedenis van de plek als voormalige kasteelterrein beleefbaar wordt gemaakt. Tegelijkertijd wordt het gebied ingericht voor waterberging en wordt veel groen aangeplant om hittestress te verminderen. Dit project heeft een bijdrage ontvangen uit het Programma Erfgoed Deal. [Beeld: Nohnik architecture/ gemeente Weert].

4. Investeer in de sociale waarden van erfgoed: aanbevelingen 9 en 10

Erfgoed en monumenten kunnen rekenen op een groot draagvlak in de samenleving. Er zijn vele tienduizenden vrijwilligers actief voor monumenten, erfgoedorganisaties, historische en museale verenigingen. Het weekend van Open Monumentendag trekt meer dan 1 miljoen bezoekers en is hiermee het grootste culturele evenement van ons land, mede dankzij de duizenden vrijwilligers die zich jaar in jaar uit voor erfgoed inzetten.

De FIM adviseert om extra te investeren in de participatie van burgers bij erfgoed, onder meer door een zelfstandig 'Programmabureau Faro' – naar voorbeeld van de Erfgoed Deal – in het leven te roepen. Maak de ondersteuning van vrijwilligers vanuit de provinciale Erfgoedhuizen een wezenlijk onderdeel van de uitvoeringsagenda van dit Faro-programma. Hiermee krijgen de vele vrijwilligers die werkzaam zijn in het brede erfgoeddomein de aandacht en ondersteuning die zij verdienen.

Met name kleine, lokale erfgoedorganisaties die één of een paar monumenten beheren, draaien volledig op vrijwilligers, inclusief de besturen. Het ontbreekt deze groep aan de middelen om een beroep te kunnen op professionele ondersteuning voor juridische zaken, verzekeringen, financiën, exploitatie, subsidies en het opstellen van onderhoudsplannen. Deze kwetsbare positie van veel vrijwilligersorganisaties is met name waarneembaar in het mobiel erfgoedveld. Er is meer regie vanuit de overheid nodig om de

achtergestelde positie van deze deelsector te verbeteren, zowel in materiële als in wettelijke zin. De FIM adviseert om een beschermingsregime op te nemen in de Erfgoedwet.

De bruine vloot protesteerde begin juni 2020 bij Fort Pampus tegen het uitblijven van Corona steunmaatregelen. Inmiddels is er steun toegezegd, maar de kwetsbare positie van dit varend erfgoed blijft problematisch. Inmiddels hebben verschillende bezorgde provincies het Rijk opgeroepen om de maritieme trots van Nederland aan te wijzen als Werelderfgoed. [Foto: BBZ]